

ONTIJDIG GEBOREN¹

*Ten laatste van allen is Hij ook van mij,
als van een ontijdig geborene, gezien. 1 Korinthiërs 15: 8*

De derde zondag na Pasen, zondag *Jubilate*², roept ons op tot juichen. Juichen dat méér is dan danken. Want in de jubel zijn we onszelf kwijt en staan geslagen door de schoonheid van het volbrachte, het voldongene. Om te juichen moeten wij *terugzien* op de volkomen verzoening die Christus heeft aangebracht, *terugzien* als op een voltooid verleden, waar niets bij kan en waar niets bij hoeft. Dan komt het *opzien* tot de verheerlijkte Heer, die, verheven in onschendbare hoogten bij de Vader, zich betoont als het Hoofd van zijn kerk, door hetwelk de Vader alle dingen regeert.³ Aan dit *terugzien* en dit *opzien* ontspringt de jubel. Jubilate!

Maar als we *rondom* zien (die meest natuurlijke van alle handelingen) en onze ogen [open]sperran, slaat ons de ellende, wordt de keel ons gesnoerd en de stem verstikt op hetzelfde ogenblik. Onze blik gaat zweven en zwerven, op zoek naar een steunpunt, een perspectief, we zoeken een duidelijk teken van de toekomstige eeuw, een klein, smal pad naar de horizon van de belofte. Want de ongehoorzaamheid aan die grote roep 'Jubilate!' maakt ons zo ellendig en onvruchtbaar, onszelf en de anderen tot een last. Hoe kunnen wij van binnenuit gehoorzaam zijn?

En als wij *vooruitzien* – kan ons iets anders voor ogen staan dan dit, dat wij op weg zijn naar een ongehoorde *zelfmoord* van de mensheid? Een groot vergeten is begonnen, één grote verachting van de waarden waarin wij tot nog toe geloofd hebben: de ideologie van een triomfante dierlijkheid, de mechanisch voortvretende tirannie van de onderwereld is wel in staat ons stil te maken van ontzetting. En als we *in* onszelf zien, ach, een uitzondering zijn we nauwelijks, immuun zijn we allesbehalve. Welk een geheime twijfel knaagt aan ons hart en welk een klaarblijkelijke dorheid verlamt ons in ons diepste wezen! En sluipt niet ook de verveling aan, verleerden we niet radicaal de kinderlach en het vertrouwend spelen in het ons nog gegunde leven?

Er zijn *andere* tijden voor de kerk geweest en ook voor de wereld. Beter, eenvoudiger, menselijker waren die. Tenminste, zo schijnt het ons en niemand kan dit zicht geheel uitwissen door zichzelf eraan te herinneren dat er toch wel veel romantiek mee gemengd zal wezen.

Er zijn ook andere tijden in ons eigen leven geweest, tijden dat wij meer vanzelf moed en vertrouwen bezaten en dat wij wandelden, ondanks de pijn, die ook toen niet ontbrak, door het geloof. Met féésten zelfs, tussen de dagen in, feesten van geestelijke vreugde. Tijden waarin we rondom ons konden zien en vooruit konden zien zonder de verbijsterende

¹ Preek, gehouden in de Grote of St. Bavo Kerk van Haarlem, 8 mei 1938, opgenomen in *De Vreemde Vrijspraak*. Amsterdam: Holland 1938, 109-139. Overgenomen uit *Verzameld Werk 13. Preken*. Kampen: Kok 2008, 227-246. De tekst is licht geredigeerd (interpunctie en spelling), de eindnoten zijn naar de hoofdtekst verplaatst tussen vierkante haken of naar voetnoten, waar nodig aangevuld of aangepast.

² Naar de antifoon 'Juicht Gode, gij ganse aarde. Psalmzingt de eer van zijn naam, geeft eer zijn lof' (Ps. 66: 1-2).

³ Zie de *Heidelbergse Catechismus*, zondag 19, vraag 50.

taferelen van vandaag de dag te aanschouwen en de dreigende einders, tijden waarin aardse paradijzen ons opengingen, tekenen en zegelen van het leven van de toekomstige eeuw. Niét deze volkomen zinloos-geworden strapatsen van de menselijke energie, niet deze verlatenheid over de wereld, niet deze angst voor alles en om niets, niet dit meegesleurd worden in het woeden van de instincten – och, er waren tijden waarin de wereld of de overheid nog een andere raad voor ons had dan een gepatenteerd gasmasker te kopen⁴ (voor het geval we misschien nog aan het leven zouden hechten, hetzij voor onszelf, hetzij voor onze kinderen). O! bitterheid, dat de korst van de beschaving juist nu is doorgebrand en het oervuur zich baan breekt tussen onze voeten door. Wee, waarom moest het juist in ónze tijd zijn?

Het is alsof wij *te laat geboren* zijn om het gróte te beleven, het grote waarvan wij hadden gedroomd: de eerste en aanvankelijke gestalte van de humaniteit, een onbevatbare, hevige hartstocht die een in volle zin menswáárdig bestaan verlangt: dat niet het geleuter bestaanswijze van de édelen zou zijn en de hartstocht het deel van de primitieven, maar dat juist de rokeloze móed het deel van de edelen mocht zijn en in dienst zou staan van wat we als het gebod van dit uur hadden vernomen. En nu, epigonen zijn wij, in het groot en in het klein, ons ontbreken, zoal niet edelen, dan toch naar het schijnt de ridders, de rechte helden van de zuivere daad.

En ieder van ons voelt zich bij tijden een nakomertje, een kind waarop niet meer gerekend was, misplaatst en niet in staat uit eigen kracht zich met een goed geweten een nieuwe plaats te veroveren. En we doen mee. En we moeten wel. En we wennen er ten halve aan: een zekere mismoeidigheid gepaard aan een wonderlijke opgewondenheid – een verborgen treurnis bedekt door een tot in het krankzinnige opgedreven mannelijkheid, al tezamen iets wat we een lamlendige flinkheid zouden kunnen noemen.

Natuurlijk, men hoopt op, men spreekt van *betere tijden*, en de kerk is er waarachtig niet om zulke hoop neer te slaan met harde, sombere mensenwoorden. Zeker heeft de kerk het altijd veracht de mensen iets wijs te maken – ook wanneer dit een omweg zou kunnen zijn hen wijs te maken – maar even zeker is het niet haar roeping de idealen van de mensenkinderen te belachen en de geesten, om zo te zeggen, methodisch uit te hollen, om ze via de vertwijfeling tot bekering te leiden. De waarachtige vertwijfeling is een te geweldige zaak dan dat we haar zó zouden kunnen bereiken, want ze is de reflex van het waarachtig geloof. Goed dan! Betere tijden! Waarom niet...? Houd er de moed maar in!⁵ Maar is het niet alsof wij daarin niet recht gelóven kunnen, in betere tijden – in die hele reeks beeldstroken uit de oude toverlantaarn, waarmee de kindertjes voordat ze naar bed gaan worden beziggehouden?

Er zijn wat reservisten, wat oude heren, die zijn 'optimist', zo verklaren zij, maar er is grond om te vermoeden dat zij bedoelen: we zijn niet té zeer pessimist, want wij zullen die 'heerlijke' toekomst waarschijnlijk niet meer beleven, het houdt onze tijd nog wel uit. Nog niet álle namen zijn door cijfers vervangen, nog niet alle steden bestaan uit wiskundige figuren, er zijn nog andere hymnen dan van de natie, de arbeid en de sport. Het is nog niet

⁴ Het kabinet Colijn-IV stelde in 1937 een rijkskeur voor gasmaskers in om handel in ondeugdelijke gasmaskers tegen te gaan. Maskers met keurmerk werden vanaf 1938 verhandeld.

⁵ Uit de titel van een straatlied van Kees Pruis uit 1929: 'Van je hela, hola, houd er de moed maar in.'

zover dat “de algemene mondverzorging van staatswege schitterende gebitten kweekt, lachen bijt-gebitten”⁶. Nog is niet álles asfalt, uniformen, preventiva, represailles. – Wir heißen euch hoffen! De wereld... een chaos? Welnee! De toekomst... donker? Niet helemaal! En zo ja, als het komt, de gloednieuwe duivelarij van de sadisten die ons gelukkig willen maken, dan liggen wij (gelukkig!) onder de groene zoden.

Zo liggen wij, zo hangen wij *tussen de tijden*, voor zover wij niet reeds dóód zijn en zonder hoop in onze geest. Wanneer wij rondom ons zien en vooruitzien, en in onszelf zien, is het beste of althans het sterkste levensteken dat wij vermogen te geven: de *angst*. De angst, dat is het bewustzijn van de engte. En eng is de plek waarop wij staan, eng de horizon en eng onze hartslag.

Ja, de angst! Wat anders drijft tot de oorlog en de afgoderij met de staat dan de angst? Wat anders drijft ons dit af te weren en af te zweren dan eveneens de angst – wat anders drijft ons, ondanks afkeer en afweer, toch maar weer méé te doen dan de angst?

Het is niet daar ergens buiten! Het is ons eigen zielenleven, met de raadselachtige bewegingen van ons gemoed, de levensdrift en de wrevel. Het geweld en de dreiging van buiten zijn maar een scherts vergeleken met hetgeen wij in onszelf tegen onszelf bedenken, de herinnering aan vroegere glorie, de herinnering⁷ vanwege ons vallen, de weerzin tegen de laatste zweem van droom die nog overbleef, het zelfverwijt en de zelfrechtvaardiging, daarover dat wij niet meer gelóven, in geen enkele, eerlijke zin geloven kunnen, en toch wel gaarne willen... leven.

Zijn wij nog *christenen*? Geloven wij in de Heer, die ons uit het diensthuis van de demonen heeft uitgeleid? Hebben wij lief wat Hij heeft liefgehad en verwerpen wij wat Hij verworpen heeft? Hebben wij werkelijk nog het bewustzijn van een oneindige schuld?

Ja, zijn wij nog *mensen*? Wij die kruipen en sidderen voor de grootmachten en die het grote verlangen tezamen met de macht van de ‘grote verachting’ hebben begraven. “Dies Lied ist aus – der Sehnsucht / süßer Schrei erstarb im Munde.”⁸

Is onze tijd nog een menselijke tijd? Is de geest die ons berijdt, waarvan wij bezeten zijn, nog een menselijke geest? Zijn we niet prijsgegeven aan ‘Legio’ (Mc. 5: 9)?

Hoor en versta, gemeente, het ‘wij’ waarover wij spreken. Deze dingen gelden van ons evengoed als van de wereld, want de wereld waarover wij spreken is ‘onze’ wereld, uw en mijn wereld, de wereld die door heidenen, joden en christenen tezamen zo is geworden. Hier is de weerslag en de weerglans van wat de apostel zegt: dat aan elke mens de mond gestopt worde, opdat de gehele wereld voor God verwerpelijk zij [Rom. 3: 19].

Als nu de herinnering aan een verloren paradijs en de droom van menselijk, bovenmenselijk

⁶ Ferdinand Bordewijk: *Blokken*. Utrecht: De Gemeenschap 1931, 17. [2331] Ook het eerste deel van de zin verwijst naar deze dystopische novelle.

⁷ Miskotte heeft dit woord ‘herinnering’ in zijn eigen exemplaar van *De vreemde vrijspraak* doorgestreept. Hij lijkt te bedoelen dat er van herinnering sprake is door de val: we zijn iets verloren.

⁸ “Dies Lied ist aus – der Sehnsucht / süßer Schrei erstarb im Munde: / Ein Zaubrer tats, der Freund zum rechten Stunde, / Der Mittags-Freund – nein! fragt nicht, wer es sei – / Um Mittag wars, da wurde Eins zu Zwei...” Strofe uit ‘Aus hohen Bergen – Nachgesang’, in: Friedrich Nietzsche: *Jenseits von Gut und Böse* (1886). Overigens is de ‘grote verachting’ een nietzscheaanse aansporing. Zie *Also sprach Zarathustra* (1883-1885), Vorrede, 3.

leven maar voorgoed sterven wou! Maar zie, zelfs onze moeheid heeft een kwaad geweten, alsof wij daarmee een God verraden en alléén laten in de nacht [Mt. 26: 56]. En zo kon het gebeuren dat een ander besef in ons opstond: niet dat wij te laat, maar dat wij te vroeg geboren zijn. Hoewel wij in betere tijden eigenlijk niet geloven kunnen, geloven wij er blijkbaar toch in.

Gebeurde er maar eens iets! Zo zit een jongen op een saaie zondagmiddag in de huiskamer – het is zondag en hij mag niet naar de match, vader doet een dutje, de uren gaan traag, de straat staat in een mist, de zusjes drenzen. Gebeurde er maar eens iets! Als er eens een wind opstak, of een storm, en de schoorsteen vloog van het dak, of kwam er maar een luchtschip over varen. Ging daar niet de brandklok, lopen de mensen niet te hoop? Gebeurde er maar iets gekks of iets aangrijpends of iets waarbij de grote vrouwen huilen, het doet er niet toe wat. En straks naar de kerk! – werd de dienst maar eens afgelast, kreeg de dominee maar eens óf een flauwte óf de geest. Het moet doorgemaakt worden... dan, als alles voorbij is, bij een kaarsje *De laatste der Mohikanen*⁹, in galop door de prairie.

Later wordt dat anders: *zag ik maar eens iets van majesteit* – van goddelijke of menselijke majesteit. Waar zijn de vorsten, wier ogen de chaos temmen? De ridders, die dienaren zijn van hun grote heer? O! te leven en te sterven voor een Koning die het waard is, omdat hij een nieuwe wereld beurt naar het licht. Maar wij zijn “eeuwen en eeuwen te laat geboren, in late verwilderde woorden mogen wij gewagen van grote tijden, van kruistochten en kathedralen”.¹⁰

Ontijdig geboren, met een vergeefs verlangen naar geestdrift: te vroeg? te laat? – te groot? te klein? – te bewust of nog niet bewust genoeg? Een misdacht wij! ontijdig geboren!

Zo ongeveer hebben we ons Paulus voor te stellen, *de jonge Saulus*, want wij erkennen niét een wezensverschil tussen moderne en antieke twijfel. Dat vóelen we wel zo en dat moeten wij zo ervaren, maar het is niet redelijk te funderen en het is wel allerminst vol te houden in de kerk. Altijd is de wereld ‘heidens’ geweest, dat is: bevangen in de *kringloop* van de noodwendigheid, altijd heeft zij zich getroost met een ‘gouden eeuw’ vóór en ná. Van de goddeloosheden die zich baan braken *telkens* als een religieus wereldbeeld wankelde en verviel, kunnen we ons nauwelijks meer een voorstelling maken. Bovenal: de pijn van Israël, de pijn van de ‘rechtvaardigen’, de ‘zachtmoedigen’ die het aardrijk beërven zouden [Ps. 37: 11, Mt. 5: 5], de hoop en de pijn om het gedurig *uitstel* van wat gehoopt werd zijn ongetwijfeld feller geweest dan wat wij humane nakomertjes ondervinden. In de kerk weten wij eens en voor al dat de natuurlijke mens op een verloren post staat en wij kunnen ons, als we onszelf kennen, ternauwernood nog verbazen over het beloop van de wereld. De jonge Saulus, met zijn droom en zijn pijn, is ons veel meer verwant dan vreemd, en is, diep genoeg gezien, volledig onze lotgenoot.

⁹ Nederlandse titel van James Fenimore Coopers *The last of the Mohicans* uit 1826. [3439]

¹⁰ Miskotte gebruikt hier (delen van) regels uit het gedicht ‘Heimwee’ van H. Marsman, dat in 1926 verscheen in het rooms-katholieke tijdschrift *De Gemeenschap*. ‘De tijden zijn zwart / wij zijn eeuwen en eeuwen te laat geboren; (...) en die een krijgsman had willen zijn / in de hartstochtelijkste aller tijden / moet nu in late verwilderde woorden gewagen / van eeuwen, die versomberden tot verhalen / – duister en vurig – van Kruistochten / en Kathedralen.’ In: *Verzamelde Gedichten*. Amsterdam: Querido 1941, 54. [2238]

De grote tijd, de heldentijd van Israël, lag achter, v r achter hem: uit een wazig verleden rezen de gestalten van de profeten en – hoewel minder ver weg – ook de gestalten van de Makkabee n¹¹. De pax Romana lag over de wereld. En het messiaanse rijk dat komen zou, hoe lang nog? [Ps. 6: 4] Hoe lang nog zou het wachten zijn op Davids glorie, de verdrijving van de heidenen, de nieuwe heiliging van het mensenleven, als de wet zal uitgaan van Sion [Jes. 2: 3, Mi. 4: 2] en de volkeren samenstromen in de orde van het goddelijk recht? Ook Saulus hing tussen de tijden, maar in hem was een grote hartstocht opgestaan, omdat het hier minder om een mythisch verleden en een mythische toekomst ging, dan wel om een historisch-mogelijke tijd, die betrekkelijk kort geleden gew est was en in de toekomst re el kon worden gedacht. Groot en gevaarlijk te leven in dienst van het beste dat hij wist: Isra ls toekomst, die dan tegelijk de toekomst van de volkeren zou zijn, dat was zijn vaste plan, zijn vurige wil.

Daar kwam nog iets bij, iets wat hem heimelijk zeer bezighield. Een klein geval en zeer storend. De boodschap van Jezus begon over Israël en de volken uit te gaan, dat wil zeggen de boodschap dat de Messias al gek men was in een *eerste* komen, terwijl zijn *wederkomst* werd verkondigd. De boodschap dat de verlossing, die hij nog verwachtte, was aangebracht in de vorm van de ‘verzoening’, die hij ni t verwachtte en niet *nodig* had.

Een boodschap die, afgezien van haar brutaliteit, de profetie in twee n spleet, immers bij de profeten waren de verzoening van Israël en de verlossing van de wereld  en ondeelbaar geheel,  ok de komst van de Messias en de komst van het Rijk  en ondeelbaar geheel.

Jezus van Nazareth werd, ondanks zijn schrikkelijke einde (ondanks zijn breuk met de Wet, ondanks zijn keuze voor de ‘*am ha retz*’ [Hebreeuws: volk van het land], de schare, die de Wet niet kent) door de nieuwe sekte beleden met een geestdrift alsof waarlijk de voleinding van de eeuwen was aangebroken. En daar begon in Saulus weer diezelfde spanning tussen ‘te vroeg’ en ‘te laat’: was hij er maar bij geweest, had hij het maar mogen beleven van aangezicht tot aangezicht, borst aan borst zouden ze geworsteld hebben. Hij zou Hem ontmaskerd hebben, of hij zou Hem zijn toegevallen met al de hartstocht van zijn ziel, om dan – hij weet het – m t deze Messias te ondervinden dat het te vroeg is om de bazuin te steken voor de jongste dag.¹²

De boodschap van Christus brengt niet alleen de orde en de bedeling van de tijden in de war, maar zij verstoort ook ons gev el van de tijd en onze plaats in de tijd. Als w ar is wat daar verkondigd wordt (maar het k n niet waar zijn, het is te absurd), dan kom ik te staan bij de beulsknechten op Golgotha en bij de discipelen op de Olijfberg, dan ben ik zo oud als Adam en zo jong als de engelen, die onverwelkelijk voor het Aangezicht staan. Als die boodschap w ar is, dan is de toekomst van God reeds in het verleden tot ons gekomen, dan ligt reeds achter onze rug wat onze ogen aan de verste einder zoeken, dan geldt niet eerst aan het *eind* van de tijd, maar *midden in* de tijden: *het is volbracht* [Joh. 19: 30].

Saulus is een gekwelde door de boodschap van de apostelen. Hij stopt zijn oren. Hij stort zich in de ontkenning en vervolging als in een sport. Hij vergrimt en vertedert, om uit schaamte over de vertedering nog meer te vergrimmten.

¹¹ Leden van het geslacht van Mattatias. De Makkabee n streden tegen de Syrische vorst Antiochus IV (2e eeuw v.o.j.), die in Jeruzalem o.a. invoering van de Zeusdienst in de tempel eiste. Daarover gaan de deuterocanonieke boeken Makkabee n.

¹² Oudtestamentisch en ook Nieuwtestamentisch beeld: zie o.a. Jo l 2: 1 en 1 Kor. 15: 52.

En *het getuigenis gaat door*. Woorden, woorden! zonder wortel in de aarde! zonder grond in de Thora, in de heilige leer van de vaderen. Maar woorden die precies de wond treffen die hij heimelijk draagt, de wond van zijn ontijdige geboorte.

Het prikkelt, het flitst als sprankels vuur rondom zijn daadkrachtige leden, die lopen willen, de horizon van Israëls heerlijkheid tegemoet – een verre gang, een lange strijd, tot eindelijk de “heiligen der hoge plaatsen” de heerschappij ontvangen zullen om het rijk te bezitten in de eeuwen der eeuwen (Daniël 7: 18).

Dan komt de grote angst, dat vreemde verweer binnenin tegen een onbekende overmacht, die, verre van aan zijn zijde te staan, samenspannt met de ‘*gojim*’, als een woesteling “blazende dreiging en moord” (Hand. 9: 1), zo wordt hij als intellectueel, ja als Schriftgeleerde, een SA-man in dienst van het “eeuwige rijk” en het “eeuwige volk” [Jes. 44: 7], bezeten van de imperialistische droom van een nieuw, wereldbeheersend Israël. En hoe smaller zijn basis wordt, des te radicaler brandt zijn geest. Zo wordt hij een neezegger en een vervolger van ‘die weg’, de ‘richting’ van de christenen [Hand. 24: 14], die verraders van de joodse heilstaat die het heilig vaandel ontvluchten, die opzien naar de hemel in plaats van vooruit te zien naar de horizon, die zich onttrekken aan Israëls leed, die blij zijn waar men behoort te treuren, die werkeloos hymnen zingen tot lof van een imaginaire gestalte in plaats van mee te doen op hun plaats in de strijd tegen de heidenen en tegen de afvalligen.

Misschien begrijpen wij van hieruit nog iets meer van onze eigen tijd en van de neigingen die rondom ons en ook *in* ons woelen. Ook nu is elke gedachte totalitair geworden. De vervolging en verdrukking van de kerk, is dat niet een angstreactie van een wereld die in het lege en bodemloze hangt, en daarom zo brult om vastigheid in het heden? Is dit niet het raffinement waardoor wij worden omsponnen, dat de mens van nu juist zijn radeloosheid *om*dicht in de vorm van valse zekerheden, waarmee hij de wereld zou willen overweldigen? Waarom moet het nationale verleden worden opgevijseld? tot in het mateloze? Waarom zijn wij met minder dan de stichting van een ‘eeuwig’ rijk niet tevreden? Waarom het *heilige* Rusland ook nu nog, waarom het *eeuwige* Rome, waarom is het Derde Rijk het ‘eeuwige’ rijk van de Duitsers? Radeloosheid van de ontijdig-geborene, die het *niet weten wil* en die door de eenvoudigste bezinning gedwongen zou zijn het *toch* weer te weten. Een antisemitische wereld is ‘joodser’ dan alle jodendom en met oneindig minder grond.

Versta daaruit de wijze waarop de mensenkinderen voor zichzelf bedekken dat zij ontijdig-geborenen zijn, een eeuwigheid *te laat* voor het paradijs dat verloren ging en een eeuwigheid *te vroeg* voor het herwonnen paradijs op aarde. Versta daaruit de verscheuring die de totalitaire denkers en daders meedragen als een angel, als een gedurige kwelling onder het toneelpantser van een onzinnige vastberadenheid. Iemand heeft gezegd dat de geest van het fascisme “het verzet is tegen de ‘*Untergang des Abendlandes*’, de volkeren willen niet ondergaan, dat is bewézen”.¹³ Precies! dat is bewezen! Slechts voor een tijd verdraagt de mens het zicht van zijn ‘onmogelijkheid’, als geen uitkomst daagt of geen bekering intreedt (want een mens en een volk die op God vertrouwen zouden niet behoeven onder te gaan) – ik zeg: als geen bekering intreedt, zal de ‘ontijdig-geborene’ zich niet maar

¹³ In deze uitspraak (waarvan de herkomst niet is gevonden) wordt gezinspeeld op de titel van het hoofdwerk van Oswald Spengler, neoconservatief Duits geschiedenis- en cultuurfilosoof: *Der Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*. München: Beck 1918 | 1922. [3048]

zo'n beetje herstellen maar gáns, hij zal opveren en zichzelf zijn zonder de minste zelfkritiek, in verachting van alle deemoed en wijsheid, hij zal zichzelf de zonden vergeven en in plaats van te letten op de tekenen van de tijden zelf tekenen oprichten van een aardse eeuwigheid. Dit is de signatuur van het heden: de heiden is heiden gebleven én 'jood' geworden, voor zover hij de messiaanse verwachting zich heeft toegeëigend. De heidense oudheid heeft namelijk juist géén messiaanse verwachting gekend, heeft geleefd bij het heden en in het perk van de schone of schrikkelijke mogelijkheden van het heden, vlak op de dingen, met het hart tegen het tegenwoordig ogenblik aangedrukt.

En het getuigenis gaat dóór! – het is voor de ontijdig-geborene steeds meer een kwelling, een beklemming, een uitdaging die hij ontwijkt, dán weer tegemoet gaat, om haar te vernietigen. Vervolgingswaanin maakt de patiënt tot vervolger. En waar is de haard van deze waanzin? Jezus Christus, de Heiland der volkeren, is de vijand van jood en heiden in hun waan, is de dóódsvijand van de 'jood'-geworden heiden, die dan ook automatisch dol wordt, eenvoudig omdat Christus blijft. De *Gekruisigde*, die *leeft!* neem weg, neem weg!¹⁴ In het midden van de tijden is verschenen als het licht van álle tijden deze ene, God uit God en Licht uit Licht [Joh. 19: 15], voor de joden een ergernis, voor de heidenen een dwaasheid [1 Kor. 1: 23]. En zie, omdat de heiden van heden op heidense wijze 'jood' geworden is, een drijver van een werelds Godsrijk, daarom moet hij, móet hij blazen dreiging en moord, *want* het is hem hard de verzenen tegen de prikkels te slaan [Hand. 9: 5]. Telkens is er een gelegenheid tot inkeer, wordt die *niet* gebruikt, dan wordt de vervolging niet slechts voortgezet, maar feller. Veel feller voortgezet, tot de bezetenheid.

Voor *Damascus*, daar is het gebeurd. Daar is Jezus zijn vervolger verschenen met een licht boven het licht van de zon [Hand. 26: 13] en met een stem vol hemels verwijt en mededogen: Saul, Saul, wat vervolgt gij Mij! [Hand. 9: 3-5] Niet tegen 'die weg' woedt gij, niet tegen de kerk, niet tegen de getrooste mensen, maar tegen Mij. Waarom? Omdat gij te trots zijt uw leed te aanvaarden en te bekennen, omdat ge uw radeloosheid ómdichten *moet* tot deze vastberadenheid. Maar Ik ben het, die uw leed gepeild heb, Ik, nu ontheven in de heerlijkheid boven de tijden, heb u gekend, en uw smart was mijn smart, daarom kan Ik u roepen met mijn eigen stem bij uw eigen naam. Saul, waarom? Is het niet dáárom dat gij, ontijdig-geborene, mijn komst niet waar wil hebben? Maar Ik weet ook dit dat uw vastberadenheid schijn is, voor Mij ligt uw radeloosheid bloot, gij zijt mijn arme rebelse jongen, Ik leg mijn rechterhand op u en de hemelen zijn u geopend en ook gij zult de engelen Gods zien, opklimmende en nederdalende op de Zoon des mensen. [Joh. 1: 52] Met één slag christen en missionaris, discipel en apostel *staat* hij, verblind, blind geworden staat hij in de nieuwe dag, en groet, verslagen en verrukt, de Messias. Geen wonder dat de apostel er gedurig van spreken moet, voor joodse en heidense rechtbanken, hoe het Pasen voor hem werd in zijn verwilderde geest – hoe het Paaslicht hem opging over de baaierd van de tijd, van deze losgelaten, in zichzelf wentelende wereld, hoe hij als een misdracht in zichzelf stond in het ten top voltogen paleis van de glorie, die gisteren en heden dezelfde is en tot in eeuwigheid [Hebr. 13: 8]. Nu eens in een omstandig verhaal, dan weer met een enkel hymnisch woord, dan weer met een toon van zo diep-weemoedige verwondering als

¹⁴ Formulering uit de geloofsbelijdenis van Nicea (325).

hier in onze tekst: *En ten laatste van allen is Hij ook aan mij, als aan een ontijdig geborene, verschenen.*

Weemoedige verwondering: ten láátste ook aan *mij*. Ingehouden vervoering: aan *mij*, die te láát was geboren om Hem te ontmoeten in zijn aardse gestalte, ten laatste ook aan mij, die de minste ben van al de gezanten, daarom dat ik de gemeente van God vervolgd heb [1 Kor. 15: 9]. Ook ik was mét Hem in de goddelijke tijdsorde van zijn tegenwoordigheid, gelijk de twaalven in de veertig dagen tussen opstanding en hemelvaart. Weemoedige verwondering, ja, en toch gemengd met vervoering, met een weten van de uitverkiezing, met bewustzijn aangaande een groot werk dat hij heeft gedaan bóven anderen, omdat aan hem boven anderen een groot werk is verricht.

“Door de genade Gods ben ik *wat ik ben* (1 Kor. 15: 10a): een hoopje stof, een vonkje geest, een ietwat dat bestaat en bestand heeft, dat ‘er mag zijn’. Niet wat men een ‘persoonlijkheid’ noemt, niet een heerser die zich boven de tijden verheft, geen held die de tijden verandert, geen martelaar die de smart van de ontijdigheid uitdrinkt. Maar een slaaf, een gezant in ketenen.

Weemoedige verwondering, ja, maar hoort gij ten slotte niet ónder de woorden een jubeltoon – *gezien* is Hij, *verschenen* is Hij! aan die te laat was, of te vroeg, al naar ge het neemt, open-baring is geschied! bij mijn naam ben ik geroepen, het nakomertje, het misbaksel, de ontijdig-geborene.

Jubilate!, gezien is Hij, verschenen aan Simon en aan Jakobus en aan vijfhonderd mensen, de hele Palestijnse kring, de kerk van de eerste dagen [1 Kor. 15: 5-7], ontboden naar Galilea, verschenen is Hij, om wie de tijden met al hun schuld en leed, hun vergeefse radeloosheid en nog veel meer vergeefse vastberadenheid stilstaan.

Weet ge waarom dit *ons* gezegd wordt? Vanmorgen, hier in de kerk? Omdat Paulus, om zo te zeggen, méde tot de Openbaring van God behoort – hij is het passief *exempel* van hetgeen de Opgestane aan een mensenkind doet. Want weet ge: het gaat [er] wel om dat ‘Hij is door mij gezien, *door mij*’, maar meer nog om dit andere: Hij is aan mij verschenen, *Hij!* Om een ijveraar tegen de heidenen te zalven tot apostel voor de heidenen, om kerk te stichten onder de vijanden door een die bij uitstek een vijand was, dáárom is dit geschied, daarom is dit zó geschied. Om deze verontruste, tegenbeeld van Abraham, te maken tot een “vader van een jubelende schare van volkeren” [Gen. 17: 4-5, Rom. 4: 17-18]. Om deze te doen heentrekken naar waar Abraham eens uit wégtoog, om de zegen die moest bereid worden door dit wegtrekken uit het heidenland, nu ze eenmaal bereid is, terug te brengen náár het heidenland – tot deze tegenbeweging is hij verkoren.

De Messias is in het *heden* getreden: dat moet de jood weten, om de ‘gojim’ te kunnen aanzien als nu, in ditzelfde ogenblik, méde geroepen tot het heil. Waar dat gehoord en verstaan en beleden wordt, daar is de kerk, de vergadering van de ontijdig-geborenen uit alle geslacht en volk en taal en natie. In het hédén, dat wil zeggen wij zien niet meer op *joodse* wijze naar de toekomst (wel op de wijze ‘van *Israël*’, maar men kan niet alles tegelijk zeggen, we moeten dit nu laten rusten) en wij zien niet naar heidense trant terug naar de gouden eeuw, en minst van al zien wij op de moderne, dat is joods-heidense wijze de toekomst in onze eigen handen gelegd. Nu is er geen vooruitzien dan uit kracht van het ópzien tot Jezus Christus. Nu gaat het om het heden-van-de-genade: dat is ópgegaan in de

tijd en strekt zich uit tot de voleinding van de tijden. Daardoor bestaat er zoets als échte tijd.

De Messias, dat is de openbaring van de verborgen God, de afdoende betuiging en betoning van de eeuwige genade – aan de radelozen, wier blikken zweven en zwerven langs alle einders en die overal dezelfde dreiging ontmoeten die ze ook en allereerst in zichzelf bevinden. Hij maakt elk heden tot een echt heden!

De *opstanding* van Christus betekent dat dit *heden* zo lang duurt als de menselijke geschiedenis. Paulus is een verkoren exempel! Jubilate! mensenkinderen! – de tijd waarin ge moogt verkeren is de tijd van Jezus Christus, de tijd van de altijddurende tegenwoordigheid. Góds tijd, die waarachtig geen bleke ‘eeuwigheid’ is maar dit ons gegeven leven in zijn nieuwe, verzoende staat. Door de opstanding is Jezus krachtig bewezen niet maar een historisch persoon te zijn, maar de Zoon van God, niet maar uit de tijd te zijn opgekomen, maar in de tijd ingedaald, zonder nochtans één ogenblik op te houden de eeuwige God te zijn.

Aan de opstanding van Jezus hangt de laatste ernst en geldigheid van de Openbaring. Wel verre van een toevoegsel te zijn, een ijdele gloriekroon, is zij het Godsgebeuren dat de op Golgotha waarlijk vermoorde openbaring rédt. De opstanding rechtvaardigt het verleden, waarborgt de toekomst, geeft zin aan de aarde, de geschiedenis, ieder apart mensenleven. Jezus Christus maakt ons – gewoon, zakelijk verstaan – het leven mógelijk. Natuurlijk menen wij, dáárvóór althans, Jezus Kurios, Jezus de Heer, niet nodig te hebben. Maar wij kunnen dat slechts menen omdat wij reeds van Hem leven, en wij weten het niet of hebben het weer vergeten. *Geen heden heeft zin* tenzij God de menselijke tijd heeft aan- en opgenomen tot vereniging en gemeenschap met zichzelf. Alles wat de mensen menen te weten van God, buiten Christus om, dat is óf wáár, maar gestolen en nagepraat, onwettig toegeëigend, óf ‘God’ is de Natuur en dan is de gevonden waarheid geen heilswaarheid maar enkel verschrikking, die hélden vraagt om haar te doorstaan en aan haar onder te gaan. Want wij zijn *te laat* geboren om in deze wereld Gods voetstap te volgen, en te vroeg om de schoonheid van zijn wezen af te lezen uit de nieuwe schepping. Al wie predikt over de genade van God en vergeving en een zalig lot en toekomstige broederschap, en toch de waarheid van de opstanding betwijfelt, *die weet niet wat hij zegt*, en het is alleen door het goddelijk geduld en een toegerekende gerechtigheid dat zijn woorden nog enige zin hebben en misschien toch nog een opgericht teken zijn van een ongekende (en niet-erkende) Gunst. Wanneer wij lezen in een goed-vrijzinnig boek van een professor in de systematische theologie¹⁵: “Aan ons geschieden geen wonderen als aan de Oosterling. Ons Roepingsgeloof steunt kerkgezag noch heilig boek. Wij hebben niets anders dan het getuigenis van den Heiligen Geest in ons binnenste: Mijn genade zij u voldoende; want mijne Kracht wordt in zwakheid volbracht”, dan hebben wij daar een duidelijk en ontroerend voorbeeld voor ogen van die wederrechtelijke toe-eigening waarvan wij boven spraken. Want het aangehaalde woord [2 Kor. 12: 9] is een woord van de Paulus over wie wij het hebben en het spreekt over niemand anders dan de Opgestane. Over *diens* genade gaat het! Wat zou er in ons ‘binnenste’ te horen zijn zónder dit wonder en zónder het ‘heilig boek’? Gestolen,

¹⁵ Bedoeld is G.J. Heering: *Geloof en Openbaring*. Arnhem: Van Loghum Slaterus 2 dln. 1935-1937. [4343]

nagepraat! En toch, wie weet, zal het nog geldig zijn ook – uit genade over een weerspanning geslacht en een weerspanning ‘religiositeit’.

Paulus is gegaan, een exemplaar van de joden en als zodanig de nodiger van de ‘gojim’, van de volkeren, de heidenen allemaal. Hij zwierf door de godverlatenheid van de Levantijnse havens¹⁶, een epileptisch joodje in de woelende menigte, hij is bedreigd door het leven en niet geborgen in een wereldbeschouwing, ontbloot van alle wereldse en religieuze zekerheden. Hij zwoegt voor z’n broodje, maar zijn kortstondige slaap is bezocht met dromen van kerken, uit te zaaien over de wereld, over de wereld waarin ook toen de duivelarij ‘aan de orde van de dag’ was – want ‘onze dag’ staat in Kaïns kalender.¹⁷

Ananias zei volgens Handelingen 22[: 12-15]: “Gij zult voor Hem getuige zijn bij *alle* mensen van hetgeen gij gezien en gehoord hebt” – wijder kan het niet. En Paulus roept: nu is het de welaangename tijd [2 Kor. 6]: nu is het de dag van de redding. Overal waar hij komt is hij een *teken*. Men kan in onze tekst ook lezen: aan *de* ontijdig-geborene, dat is: aan het type, het exemplaar.

Hoe het zij, het gaat tot op de geboorte. De oorzaak van ons kromgroeien en scheef staan, zonder hoop in de wereld, is biografisch niet aan te wijzen. Niemand weet waar in zijn leven *dit* begonnen is dat zijn leven verkeerd werd. Het is daarom niet minder een feit.

Het gaat tot áchter de geboorte, en als Paulus dat ziet – maar dat ziet hij ná Damascus – dan komt er een ander vóórteken voor zijn ellende te staan: hij is van moeders lijf aan ‘afgezonderd’ [Gal. 1: 15], hij is opgekomen uit de raad en vóórkennis van God [Hand. 2: 23]. Vóór zijn geboorte was hij gedekt door de geboorte van de Eengeborene. In het midden van de tijd ontmoet de misdraht de Volkomenheid, niet de zijne en toch de zijne, met één slag ontheven is hij aan zijn ontijdige geboorte doordat Christus in zijn heden trad, als de vreemde en toch vertrouwde. Nu blijven zij voortaan samen en scheiden niet meer: “Het leven is mij Christus en sterven gewin” (Fil. 1: 21). In de tijd-van-Christus reist hij de grenzen over.

En de anderen, tot wie zijn apostolisch woord uitging, waren die dan werkelijk welgeschapen, voelden die zich thuis in hun tijd, hadden zij vrede, vonden zij een rechte verhouding tot God en tot de naaste, konden zij getroost zijn in leven en in sterven? – Nee, de welgeschapenen waren óók wanstaltig door schuld en lot beide, maar ze wisten het niet, de gezonden waren ook ziek, en de welgezeten burgers waren ook zwervers tussen de tijden. En bekenden het niet.

En wij, hier vanmorgen, gezeten in stralende gezondheid, rustig op onze plaats, en ‘gelovig’ de toekomst tegemoet gaande, zijn wij gezond, leven wij op onze plaats, hebben wij grond voor onze gelovigheid?

*Ach! wij zijn te vroeg geboren,
En daarom doet het leven zo’n pijn: –
Omdat wij God hebben verloren*

¹⁶ Levant: het Oosten, de Morgenlanden, alle oostwaarts van Italië liggende landen aan de Middellandse Zee, in het bijzonder de kusten van Klein-Azië, Syrië en Egypte.

¹⁷ Verwijst wellicht naar de *Kain-Kalender*, in 1912 en in 1913 uitgegeven door het anarchistische tijdschrift *Kain* (1911-1919), de laatste jaren uitgegeven door Erich Mühsam.

*En nóg niet zijne engelen zijn.*¹⁸

De maskers áf, de sluiers verscheurd, de houding ópgegeven, mijn vrienden en genoten, broeders in Adams beeld en gelijkenis [Gen. 5: 3] – alle dingen zijn toch naakt en geopend voor Hem met wie wij te doen hebben (Hebr. 4: 13), de héle adamitische geschiedenis is immers te vroeg én te laat. Te vroeg zijn wij voor de openbaring van nieuwe hemelen en een *nieuwe aarde* [2 Petr. 3: 13, Opb. 21: 1], te laat voor de kennis van het paradijs, van de oorspronkelijke vrede van God. Maar wij wéten het niet, gelijk toch ook Paulus het eigenlijk niet wist. Want zó mogen wij het toch eigenlijk niet stellen dat hij de kennis van zijn verkeerde geboorte droeg en tóen Christus ontmoette – het is eerder zo dat hij Christus ontmoette en daarin aan zichzelf als een misdraacht openbaar werd, en wist hoe hij Adams zaad gebleven was en gáárne gebleven was, hoewel hij een zoon van Israël was, wist hoe verdorven hij was, hoewel hij door zijn ouders Saul, dat is: de afgebedene genoemd was. En zó was het toch eigenlijk niet dat het licht van de verschijning zijn geest verlichtte, maar het wóórd deed dat. Want de omstanders, die zagen het licht ook wel, maar zij hoorden niet de *stem*. De aanspraak: Saul!, niet uit het verleden en niet uit de verte, maar uit de ‘hemel’, doorklieft het leven met het licht van de eeuwige verkiezing.

Dit zegt het Woord Gods, als het ons treft, dit drieërlei, dat wij ons zélf onmogelijk kunnen zeggen: gij zijt te vroeg, gij zijt te laat, gij zijt nog juist op tijd. Dit drieërlei, dat in wezen één is. Eén in het Woord, in de Aanspraak, in de verschijning van Jezus Christus, in het Paasgebeuren.

Gij zijt te vroeg! – dáárom was het dat gij het geluk niet vond, hoewel ge misschien wat de mensen noemen ‘gelukkig’ was, dáárom droeg ge zo’n diep en vergeefs verlangen, terwijl uw vriend, uw buurman gelukkig scheen te zijn, en gij alleen niét... Dáárom kon de gang van de seizoenen, van uren, dagen, maanden, jaren, u niet bevredigen, daarom leek het wel plagerij dat ge in uw zedelijk streven nederlaag op nederlaag leed, ook als ge wat de mensen ‘vorderingen’ noemen maakte, dáárom kon u de troost van de religie en de religieuze mensen niet baten. Dáárom was het u onmogelijk vrede te hebben met het lot-zonder-meer, dáárom zocht ge God, hoewel ge ‘God’ gevonden had in het beeld van de schone schepping en in de taak van de geestelijke liefde. ‘Joods’ verlangen dreef u voort.

Nu ziet ge eerst recht dat gij, bewust of onbewust, nog wachtende was en dat ge, meer of min bewust, wel wist dat uw aard en uw plaats in het leven geen ruimte bood voor datgene waarheen uw verwachting ging. Dat zegt niet het pessimisme van de levenservaring, dat zegt het heilswoord van uw God u. *Gij zijt te vroeg, een eeuwigheid te vroeg.* Maar het *hindert niet*, want hier ben Ik en “de einden der eeuwen” zijn daarmee “op u gekomen” [1 Kor. 10: 11]. Dit is het eeuwig ogenblik, hier heeft de blik van de eeuwigheid u de ogen getroffen, verzengd, genezen.

Onmiddellijk en als in één adem zegt de opgestane Heer in zijn levend en ons tot zaligheid leidend woord echter ook dat andere: *ge zijt te laat.*

Ge zijt te laat! – dáárom zou ge willen leven in vroeger eeuw of zou ge willen zingen van

¹⁸ Slot van het gedicht ‘Verloren paradijs’ van C.S. Adama van Scheltema, in: *Eenzame liedjes*. Bussum: Van Dishoeck 1906, 29. [2095]

“Och, was Jezus nog op aarde”, dáárom was het u alsof ge een onmetelijke schat onvoorzien verloren had, daarom scheen het u dat het in de wereld eertijds beter was en dat ge zelf in uw jeugd beter was, vol blijde ontvankelijkheid in de tijd van de eerste liefde en de grote ontroeringen. Dáárom wilt ge telkens weer naar de Moeder terug: “Nu kom ik iederen avond slapen, moeder, in uw veilig thuis”.¹⁹ De natuur en de vrouw die u baarde, en de vrouw die ge aanhangt, en het goede verleden en de gouden eeuw, die trekken u naar de diepe, heidense aard: “Das Ewig-Weibliche / Zieht uns hinan”.²⁰ Dáárom speelden uw gedachten gaarne in de kindertijd van de mensheid en in uw eigen kinderjaren, daarom beschaamden u de onschuldige wezens, bloemen en kinderen: “Och waarom, waarom kunnen wij niet lijk de blomkens zijn, die rondom u, rondom mij staan?”²¹ O Paradijs, gij zijt verloren – en kleine jeugdparadijzen, voorbij zijt gij! Daarom kwelde u het ouder worden, daarom was er nu reeds weemoed om uw verjaardag, onder de feestelijkheid door, daarom sloeg het u dat een toekomst van zaligheid voor u, voor de enkeling, voor de mensheid eigenlijk onvoorstelbaar is. Daarom was de vraag van psalm 89: “Zou ’t mensdom dan vergeefs op aarde zijn geschapen?”²² u uit het hart gegrepen, daarom was de oudejaarsavond voor u een voorproef van het jongste gericht – en ge kon zo goed aanvoelen een klacht als de volgende:

*Den tijd heb ik verloren,
dien Gij mij hebt verleend.
Naar U wild’ ik niet horen,
in zonden was ’k versteend.
Zeer traag ben ik tot deugden,
al heb ik goed vermaan:
oorsprong der eeuw’ge vreugden,
o Jesu, zie mij aan!*²³

Gij zijt te laat, een eeuwigheid te laat. Maar het *hindert niet*, zegt de Opgestane, want Ik ben hier en niets ging verloren dan wat verloren moest gaan.

Zie, zegt het woord (van de Opgestane, want een ánder levend woord is er niet), *ge zijt nog juist op tijd!* – Dáárom juist weet ge dat ge in uzelf, in de orde van de ‘eerste dingen’ een ontijdig-geborene zijt. Het evangelie van Gods genade, dat is het wonder! In één adem met het oordeel ‘te laat’ klinkt het: “Zie, hier ben Ik” – in het midden van uw tijd, de opheffing, de vervulling en de rechtvaardiging van uw tijden, die “in mijn hand zijn” [Ps. 31: 16]. Saul, Saul, wat vervolgt gij Mij! Mens, en vul nu uw naam maar in, uw eigennaam, uw doopnaam,

¹⁹ Vgl. de begin- en slotregels van het gedicht ‘Kind der aarde’ van P.C. Boutens, in de bundel *Vergeten liedjes* (1909): ‘Nu kom ik elken nacht, Moeder, slapen bij u thuis: / Geen afscheid in den avond scheidt mij van uw liefdelichte huis. (...) Zo laat mij elken nacht, Moeder, slapen bij u thuis: / Mij kan geen afstand scheiden, Moeder, van uw liefdelichte huis’. In: *Vergeten liedjes. Verzamelde Werken II*. Haarlem: Joh. Enschedé 1948, 33. [1100]

²⁰ Allerlaatste regels (12010v.) van J.W. von Goethe’s *Faust II* (1833).

²¹ Zie de begin- en slotregels van het gedicht ‘Waarom en kunnen wij niet’ van Guido Gezelle, uit de bundel *Gedichten, gezangen en gebeden* (1862): ‘Waarom en kunnen wij niet, / mijn vriend, waaromme waarom toch / lijk de blomkes zijn / die rondom u, rondom mij staan’. In: *Verzamelde Dichtwerken II*. Amsterdam: L.J. Veen ³1949, 419.

²² Psalm 89, vers 19 (1773).

²³ Gezang 154, vers 2 (1938).

de naam ook waarmee je moeder je riep 's avonds van de straat, als het bedtijd werd (en je wist van geen tijd): "Zie, Ik heb u bij uw naam geroepen, gij zijt *Mijne*" [Jes. 43: 1]. Wilt gij niet rusten gaan in de gemeenschap met mijn tijd?

En nu is het toch zo dat wij op deze ontijdige verschijning, dat woord-van-elders, antwoorden moeten, *já* dat wij, als de ontijdig-geborenen al geantwoord *hebben*, *vóór* we het recht weten. 'Kurios'! is het antwoord, *Heer!* en al is het zo dat we het misverstaan door onmiddellijk te vragen: wat wilt Gij dat ik doen zal, al krijgen wij in plaats van een antwoord daarop de aanwijzing dat wij ons zullen laten leiden naar de naaste stad, die ons doeleinde was, om stil te zijn en "aldaar zal het u gezegd worden" [Hand. 9: 6] – de belijdenis is er, want de ontmoeting *wás* er, de aanraking met de volheid van de tijd [Gal. 4: 4], met Hem, die is boven de tijd en de oorsprong van de tijd en wat de tijden beweegt.

"Abba, Vader!" is het antwoord. Paulus zegt dat wij dit schreeuwen (Rom. 8: 15) en Luther zegt dat de aartsengelen ervan sidderen, alsof ze nog nooit zo'n doordringend geluid gehoord hebben, hoewel het in ons maar is als een onschijnbaar²⁴ zuchten.

"En ten laatste van allen is Hij ook van mij, als van een ontijdig geborene, gezien", ten laatste... we menen altijd de *láátste* te zijn, nog net voor de deur in het slot valt, en als wij het heil kwijt zijn en als we verlaten zijn en het komt weerom, dan ook nog, dan juist is het weer diezelfde weemoedige verwondering: ten *láátste*, ik ben nog net op het nippertje geraakt door dit Licht, door dit Woord.

Maar daaronder: *Jubilate*, Adamskind – de juichkreet 'op tijd!', het besef ontkomen te zijn, of liever: bezocht te zijn. Want *niet wij kwamen op tijd, maar Hij*.

Wij konden niet zijn tijdgenoten worden, maar Hij werd *onze tijdgenoot*: Hij is *geboren* en in de wereld gekomen – *óók* ontijdig, maar goddelijk ontijdig, "geboren uit een vrouw, geworden onder de Wet" [Gal. 4: 4]. En daartoe is Hij opgestaan en verschenen aan zijn discipelen, tegen de wetten van de tijd in, daartoe heeft Hij Paulus als een passief exempel gesteld tegen het perk van de openbaringstijd in – over de limiet van de veertig dagen heen – daartoe is Hij 'ten laatste' verschenen, om de vrijmacht en de overmacht van zijn genade te betonen aan degenen die zijn vijanden waren. Daartoe maakt Hij de Schrift levend dat zij ons aanspreekt met onze eigen naam, daartoe stelt Hij de tekenen en zegelen in de ruimte, het rijksgebied van de kerk, opdat wij *mét* Hem zouden *ópstaan* in een nieuw leven, in zijn tijd, dat is: in de tijd van Gods welbehagen.

"Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u, de ure komt en is *nú*, wanneer de doden zullen horen de stem van de Zoon van God, en die ze gehoord hebben, zullen leven" (Joh. 5: 25). Een *dóde* zijt gij, en dat wist ge niet, met alle natuurlijke en geestelijke ijver – onvruchtbaar en onder de doem – maar ook Jezus werd een *dode!* gelijk Hij een ontijdig-geborene werd. Zie, "Een dode werd Ik en ben weer levend geworden, en zie, Ik ben levende in alle eeuwigheid en Ik draag de sleutelen der hel en des doods" (Opb. 1: 18).

Ten laatste van allen is Hij ook aan mij verschenen, als aan een ontijdig geborene. Te vroeg was ik en te laat, en toch *op tijd*, en zie, ik *ben* op tijd.

Maar als *zó* het levend Woord tot ons doordringt, dan slaat het telkens weer dwars door onze maten heen, dan gaat het tot op de geboorte en tot achter de geboorte, tot de moederschoot en tot de eeuwige Raad.

²⁴ Germanisme. '*Unscheinbar*': onopvallend.

*'t Is honderd jaar geleên
'k en was nog niet geboren,
en Gij, o goede God,
Gij wist men in uw' gena;
wat heb ik toch gedaan,
hoe ben ik uitverkoren,
dat honderd, duizend niet
bestaan... en ik besta!*

*'k Besta! 'k Ben eeuwig vast
aan uwen wil gebonden,
Gij ziet mij, dien ik niet
en zie, maar kenne en weet:
waar zal ik, honderd jaar
na dezen, zijn gevonden,
o eeuwig Wezen, dat
mij, sterfling, leven deedt?*

*o Eeuwig, eeuwig oude,
onpeilbaar donkere, diepe
afgrondigheid, waarin
mijn ooge onvruchtbaar dwaalt,
en niets ontdekken kan,
't en ware ik eerst ontsliepe
uit dezen blinden nacht,
waarin geen licht en straalt.*

*Geen licht en geen geloof
en schenken mij de baken,
gezet van menschenhand
mij langs de levensbaan;
Gòd lost mij, God, alleen
terwijl ik levend waken
en zijn mag, 't raadsel van
mijn ongevraagd bestaan.²⁵*

Niet over een of andere God, maar over Jezus Christus wordt hier gesproken in dit eenvoudige gedicht, vol heilige verbazing. Ja, *"'t raadsel van ons ongevraagd bestaan"*, opgelost is het niet, maar bevrijd, opgeheven tot het *geheim*, het heilgeheim dat aan de ontijdig-geborene Christus is verschenen.

²⁵ Guido Gezelle, eerste vier strofen van het gedicht met de beginregel: *"'t Is honderd jaar geleên"*, in: *Tijdkrans* (1893). In: *Dichtwerken II*. Amsterdam: L.J. Veen ³1949, 303. [2074]

Is dit niet reeds in de heilige doop ons betuigd en bezegeld en leidt dit niet tot de belijdenis “dat niet alleen anderen, maar ook mij vergeving der zonden, eeuwige gerechtigheid en zaligheid Gods geschonken is, uit louter genade, alleen om de verdiensten van Christus”?²⁶

Komt, verwondert u hier, mensen!²⁷ is de roep van Pasen, van de zondag. Vanuit deze verwondering gaat de stem de wereld over, verborgen en in nederheid, maar altijd triomfant, met de klare klater van klarenstoten de menselijke meningen neerbrenghend tot betrekkelikheden, met de volheid van een eeuwig werk de tijden overweldigend, met nauw-hoorbare fluisteringen zingend in streken achteraf, in dakkamertjes en geteisterde harten, en levens zonder ménselijke hoop. Vanuit deze verwondering: “ten laatste... ook mij... verschenen...” gaat de stem van het apostolaat de wereld over, en onthult haar verlorenheid – en leert in angst lachen: “Waarom woeden de heidenen en hebben de volkeren vergeefse dingen bedacht?” [Ps. 2: 1] Het is al vergeefs, en daarin ligt ons heil. Want de Here zelf stelt daden die duren.

Er zijn ándere tijden geweest en naar ons schijnt betere, maar ook déze tijd wordt bezocht met het licht van Christus Jezus. Er zullen misschien betere tijden komen, of vreselijker tijden, maar ook die perioden, eeuwen, eonen zijn vóórgezien, om bezocht te worden met het licht dat uit 's werelds donk're wolken is opgegaan.²⁸

In het grote en in het kleine leven, in het lot van volkeren en enkelingen komt de stem van het apostolaat gevaren: Komt, verwondert u hier, mensen! Vanuit deze verwondering drijft de stem ons voor zich uit de nacht in... ook de doodsnacht in... arm en ellendig in onszelf, telkens de láátste onder het oordeel... wie zal de laatste zijn, teder beminden?

*Eén onder vreugd en pijn
wie zal de laatste zijn!
wie zal de laatste zijn?
gaan ze allen henen
als d' avondzonneshijn?
wie zal de laatste zijn
om 't te beweenen?*

*Wie zal de laatste zijn,
o, wie 't moog treffen,
dat naar Gods Zonneshijn,
moet hij de laatste zijn,
hij 't hoofd moog heffen,
dankend voor rouw en pijn.²⁹*

Vanuit deze verwondering gaat hier en daar een jong mens of een oudere met een jong hart in de godverlatenheid van het moderne leven, in het gebral van de leuzen, in de

²⁶ Heidelbergse Catechismus, zondag 7, vraag 21.

²⁷ Gezang 15, vers 1 (1938), Liedboek voor de Kerken 139.

²⁸ Gezang 10, vers 1 (1938), Liedboek voor de Kerken 26.

²⁹ Herkomst onbekend.

angstpsychosen van de horden, en niets is hem onrein – hij lijkt misschien een gewone burger-meneer en heeft nochtans zijn leven in de nieuwe geschiedenis, hij is dóódgewoon en God onderhoudt hem in zijn oprechtheid, Hij stelt hem in eeuwigheid voor zijn Aangezicht (Ps. 41: 13) en blijft hij al de last van zijn ontijdigheid dragen, hij beseft de last als de lichte last van Christus, hij vindt in het hoogmoment de troost van de eeuwige verkiezing, en een boventijdelijke zekerheid doorváárt zijn beven.

“Ja, eer ik nog was geboren, / eer Gods hand, die alles schiep, / iets uit niet tot aanzien schiep, / heeft zijn liefde mij verkoren”³⁰ – in de orde van zijn tijd, in de nieuwe tijd. Want begrijp dit goed, gemeente, dat wij over niets anders gesproken hebben dan over God. Niet over een losse gebeurtenis, niet over een mirakel. Versta dit dat wij al evenmin iets hebben gezocht of gevonden ter verrijking, ter vervolmaking van onze *Godsvoorstelling*. Over God, de levende, de enig-waarachtige, hebben wij gesproken, over God, die wij niet reeds kenden en evenmin kennen kunnen uit de natuur, uit de geschiedenis of uit het geweten. Over de openbaring van die God die wij niet gezocht hebben, maar die óns heeft gezocht. Deze openbaring op zichzelf is de verzoening. De komst van Christus is op zichzelf het groot decreet van de genade.

O God, wij waren blind voor Hem en blijven blind voor Hem, tenzij de Geest onze ogen verlicht. Hoe zou het anders kunnen dan dat het geloof zo vast en onwankelbaar is als God zelf? Hoe zou de mens in het geloof niet de hoge moed hebben de angsten en aanvechtingen tegemoet te treden met de vraag: wat zoekt gij de levende bij de doden, ik ben hier niet, want mijn leven is met Christus verborgen bij God? [Lk. 24: 5, Kol. 3: 3] En eindelijk: al zou het zo zijn dat wij letterlijk de laatsten zijn, de laatste generatie, de uiterste epigonen, de meest wezenloze nakomertjes naar de maat van het menselijk geestesleven, voor zover wij geloven weten en belijden wij dat de belofte van God nochtans onverstoortbaar gelden blijft over de ontijdig-geborenen.

*Zijn trouw en waarheid houdt haar kracht
Tot in het laatste nageslacht.*³¹

³⁰ Gezang 173, vers 1 (1938), Liedboek voor de Kerken 451.

³¹ Psalm 100, vers 4 (1773).